

ЭНЕРГЕТИКАДАГЫ КООПСУЗДУКТУ КАМСЫЗ КЫЛУУ

Мамбеталиева Зарина Бактыбековна, И.Раззаков атындагы КМТУда окутуучу, Кыргыз Республикасы, 720044, Бишкек шаары, Ч.Айтматов атындагы проспектиси 66, электрондук почта: zarina_mambetalieva89@mail.ru

Кыскача мазмуну: Энергетика – бул Кыргыз Республикасынын экономикасында негизги, абдан маанилүү жана алдынкы тармак, калктын тиричилик ишмердүүлүгүн жана улуттук чарба тармактарын, бюджеттик кирешенин, түшкөн валютанын көбүнчө бөлүгүн жабат. Ушуга байланыштуу тарыхый жана географиялык жактан Республика отун, энергетикалык, гидротехникалык ж.б. ресурстарына жетишинче бай. Бирок, отун-энергетикалык комплекси толугу менен ишке ашырылбай, ушул тармакта бир нече каржылык жана экономикалык проблемаларды башынан кечирип жатат. Кыргыз Республикасынын Энергетика стратегиясынын эн маанилүү артыкчылыгы табигый отун-энергетикалык ресурстарды сарамжалдуу жана эффективдүү колдонуу, өлкөбүздүн энергетикалык коопсуздугун камсыз кылуу, отун-энергетика комплексин жеткиликтүү камсыздоо, илимий-техникалык жана кадрдык мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруу, туруктуу экономикалык өнүгүүнү жана элдин жашоо-турмушунун сапатын жакшыртуу үчүн сарамжалдуу жана натыйжалуу пайдалануу болуп саналат. Энергетикалык ишканаларда эмгек коопсуздугун камсыз кылуу, эмгекти коргоо чөйрөсүндө закондорду, нормаларды жана техникалык коопсуздуктун эрежелерин сактоо, эмгекти коргоо чөйрөсүндө КРнын мамлекеттик саясатынын негизги багыттары, ошондой эле эн маанилүү электрорнотуулар менен иштеген жумушчулардын ден-соолугун жана өмүрүн сактоо.

Ачкыч сөздөр: нормативдик-укуктук база, энергетикалык саясат, энергетикалык коопсуздук, экологиялык коопсуздук, эмгекти коргоо, эмгек коопсуздугу, электрорнотуу, техникалык коопсуздук.

ENERGY SECURITY

Mambetalieva Zarina Baktybekovna, Lecturer, c.Bishkek, KSTU named after. I.Razzakova, pr. Ch. Aytmatova 66, e-mail: zarina_mambetalieva89@mail.ru

Annotation: Energy is the main and leading sector of the economy of the Kyrgyz Republic, ensuring the livelihoods of the population and sectors of the national economy, providing a significant part of budget revenues and foreign exchange earnings. Our republic has sufficient reserves of fuel and energy resources. However, the potential of the fuel and energy complex (FEC) is not fully realized, and this area is experiencing certain financial and economic problems. The main tool for achieving the goals and priorities of the energy sector development strategy is the formation of a modern energy market and the economic relations between its entities based on the improvement of the regulatory legal framework. The main priority of the energy strategy of the Kyrgyz Republic is the rational and effective consumption of natural fuel and energy resources, the existing technical, scientific and personnel potential of the fuel and energy complex to ensure the energy security of our state, sustainable economic development and improve the quality of life of the people. Is to ensure labor safety in energy enterprises, compliance with safety regulations, laws and standards in the field of labor protection, the main directions of the state policy of the Kyrgyz Republic in the field of labor protection, as well as the most important preservation of health and life of workers serving electrical installations.

Keywords: regulatory and legal framework, energy policy, energy security, environmental safety, labor protection, occupational safety, electrical installation, technical safety.

Энергетикалык коопсуздук - бул өлкөнүн, жана анын жарандарынын, коомдун, мамлекеттин, алардын экономикасын отун-энергетикалык жабдуу коркунучунан коргоп турган абалы. [4]

Ушуга байланыштуу, гидроэнергетикалык ресурстарды өз убагында комплекстүү өздөштүрүү, электр энергиясын өндүрүүнүн жана керектөөнүн олуттуу өсүшү кыргыз экономикасын техникалык жана технологиялык жактан өзгөртүү, анын структурасын жана аймактык бөлүштүрүлүшүн жакшыртуу, натыйжалуулугун жогорулатуу, тоолуу аймактардын калктуу конуштарында реалдуу секторду жана социалдык чөйрөнү өнүктүрүү үчүн маанилүү негиздердин бири катары кызмат кылат. [6]

Отун-энергетикалык ресурстар - Кыргыз Республикасынын улуттук байлыгы. Энергетикалык ресурстардын, айрыкча Кыргыз Республикасынын гидроэнергетикалык ресурстарынын ички резервдери уникалдуу болуп эсептелинет.

Демек, өлкө калкынын тиричилигин жогорулатуу үчүн энергетикалык жабдууларды натыйжалуу, коопсуз иштетүүнү жана отун-энергетикалык ресурстарды пайдаланууну уюштуруу зарыл. Отун-энергетикалык ресурс өлкөгө оор мезгилдеги кыйынчылыктарды жеңүүгө, экономиканын пайдубалын бекемдөөгө, жогорку технологиялык продукцияга үзгүлтүксүз өтүүгө мүмкүнчүлүк берет. Энергетика тармагынын эң маанилүү ролу мамлекеттин өндүргүч күчтөрүнүн иштешин жана өнүгүшүн уюштуруу жана жүзөгө ашыруу болуп саналат, ошондой эле калктын жашоосу энергетикалык коопсуздук түшүнүгүн киргизүүнү сунуш кылат.

Отун-энергетикалык комплекси республикабыздын экономикасына өтө чоң пайда алып келет, бирок ошол эле учурда айлана-чөйрөгө терс таасирин тийгизүүчү булактардын да

бири болуп саналат. Өлкөнүн көмүр жана мунай-газ тармагында өзгөчө жагымсыз экологиялык шарттар көп катталат.

Ишканаларда көмүр казуу жана кыртышты тазалоо иштеринен чыккан заттарайлана чөйрөнү булгоодо. Кендер иштетилгенден кийин, аймактарды рекультивациялоо иш жүзүндө, таштандыларды кайра иштетүү комплекстүү инженердик чараларды жүргүзүү керек. Абадагы булгоочу заттарды тазалоочу зарыл жабдыктар менен камсыздоо. [9]

Энергетикалык коопсуздукту камсыз кылуу - бул өлкөнүн отун-энергетикалык потенциалын натыйжалуу эксплуатациялоонун негизинде улуттук жана экономикалык коопсуздуктун денгээлин сактоо үчүн талап кылынат.

Коопсуздукту камсыз кылуу көйгөйлөрүнө көбүрөөк көңүл бурулууда; энергетика тармагында коопсуздук маселелерин чечүү эн эле актуалдуу маселе болуп эсептелинет.

Адамдардын ден-соолугунун, жаныбарлар жана өсүмдүктөр дүйнөсүнүн, айлана-чөйрөнүн коопсуздугун ченемдеринин жана талаптарынын сакталышына жана терс кесепеттердин алдын алууну көзөмөлдөө керек.

Өндүрүшторго же курулуштарга байланыштуу процесстерге карата механикалык, сейсмикалык, өрт, экологиялык, өнөр жай, энергетикалык, биологиялык, химиялык жана радиациялык коопсуздук боюнча ченемдик укуктук актылардын, техникалык регламенттердин талаптарынын сакталышына мамлекеттик көзөмөл жана орнотуу, жөндөө, иштетүү, сактоо, ташуу, пайдалануу, сатуу, көмүү, жайгаштыруу жана аны жөнгө салуу; - жарандардын эмгек укуктарынын, ошондой эле эмгекти коргоо талаптарынын сакталышын көзөмөлдөө; - өз компетенциясынын чегинде эл аралык келишимдер боюнча милдеттенмелердин аткарылышын камсыз кылуу;

- колдонуудагы жер мыйзамдарына ылайык мамлекеттин жана жарандык-укуктук жер мамилелеринин бардык катышуучуларынын кызыкчылыктарын коргоо, көзөмөлдөө жана контролдоо функциялары;

Белгиленген тартипте төмөнкүлөрдүн сакталышын көзөмөлдөйт:

- эмгекти коргоо маселелери боюнча Кыргыз Республикасынын эмгек мыйзамдары жана башка ченемдик укуктук актылар;

- айлана-чөйрөнү коргоо жана жаратылыш ресурстарын пайдалануу;

- айлана-чөйрөнү коргоо мыйзамдары, белгиленген эрежелер, лимиттер, квоталар жана айлана-чөйрөнү башкаруунун ченемдери, булгоочу заттардын чыгарылышы жана төгүлүшү жана айлана-чөйрөдөгү калдыктарды жайгаштыруу стандарттары;

- айлана-чөйрөнү коргоо, жандандыруу иштери, көлмөлөрдү, калдыктарды сактоочу жайларды, таштандыларды жайгаштыруу жана иштетип чыгуучу талаптар, ошондой эле геологиялык чалгындоо иштерин жүргүзүүдө, мал айдоодо жана жаратылыш тутумдарына таасир тийгизүүгө байланыштуу башка жумуштарда; өсүмдүктөрдү коргоо каражаттарын, өсүш стимуляторлорун, минералдык жер семирткичтерди, башка химиялык заттарды,

экономиканын айрым тармактарында колдонууга уруксат берилген башкача айтканда, радиоактивдүү препараттарды ташуу, сактоо жана пайдалануу жана эксплуатациялоо.

- кооптуу өндүрүш объекттерин куруу, кенейтүү, реконструкциялоо, техникалык жактан кайра жабдуу, эксплуатациялоо, консервациялоо жана техникалык шаймандарды өндүрүү, орнотуу, жөндөө, техникалык жактан тейлөө жана ондоо, кооптуу өндүрүш объекттеринде зыяндуу заттарды ташуу боюнча өнөр жай коопсуздугунун талаптары коюлган;

- өндүрүү, куруу, диагностикалоо, реконструкциялоо, монтаждоо, эксплуатациялоо, ондоо жана эксплуатациялоо боюнча коопсуздук талаптары:

Басымдын натыйжасында иштеген буу казандары (анын ичинде электрод) жана айнек түтүктөрү, суу ысыткыч казандары, газдаштырылган казандар, буу түтүктөрү жана ысык суунун I, II, III категориялары, мунай заттарын жана газдарды сактоо жана бөлүштүрүү үчүн жабдуулар жана каражаттар, шаарларда, шаар тибиндеги калктуу конуштарда жана айылдык аймактарда, ошондой эле табигый жана суюлтулган (пропан-бутан) газдары, суюк хлор жана аммиак, цилиндрлердеги кычкылтек, көмүр кычкыл газы, аргон, ацетилен, суутек станциялары менен толтуруу станциялары, газдарды жалын иштетүүчү посттор, крандар, көтөргүчтөр (мунаралар), лифттер (кичине жүк ташуулардан тышкары), эскалаторлор, фуникулярлар, асма жүргүнчү жана жүк ташуучу кабелдик вагондор;

- электр тармактарын жана электр жабдууларын куруу, монтаждоо жана жөндөө учурунда коопсуз иштөө эрежелеринин талаптары;

- энергия менен жабдуучу уюмдар, өнөр жай жана башка ишканалар, мекемелер жана адамдар электр орнотмолорун куруу эрежелеринин талаптарын, газ, электр жана жылуулук колдонуучу шаймандарды техникалык эксплуатациялоо эрежелери жана алардын коопсуз иштеши, жаратылыш газын, электр жана жылуулук энергиясын пайдалануу жана эсепке алуу эрежелери, техникалык талаптар жана башка ченемдик укуктук актылар;

- турак жай, коомдук жана өндүрүштүк имараттардагы жол берилген ызы-чуу, термелүү жана үн изоляциясына талаптар;

- жаратылышты коргоо түзүмдөрүнүн жана шаймандарынын иштөө абалы жана натыйжалуулугу;

- табигый объектилерди трансформациялоо жана ландшафттарды калыптандыруу менен байланышкан чарбалык иш-аракеттерде өнөр жай жана башка муктаждыктар, жер жана токой ресурстары үчүн атмосфералык абаны туура пайдалануу;

- өндүрүштүн жана керектөөнүн калдыктарын жөнго салуу;

- мунай заттарынын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча милдеттүү талаптардын аткарылышы; - Аймактык өнөр жай коопсуздугу боюнча кызматтарды туура уюштуруу (өндүрүштүк көзөмөл), ушул кызматтардын кызматкерлеринин квалификациялык талаптарга шайкештиги, ошондой эле алардын ишинин толуктугу; - отунду, газды, электр жана жылуулук энергиясын аларды өндүрүүдө, берүүдө, бөлүштүрүүдө жана керектөөдө сарамжалдуу пайдалануу;

- иштеп жаткан жана эксплуатацияга берилген, ошондой эле реконструкцияланган жана модернизацияланган, ошондой эле энергияны көп колдонгон орнотмолордун ишканалары, уюмдары жана мекемелери тарабынан энергетикалык сыноолорду жүргүзүү үчүн, жаңы өндүрүлгөн, реконструкцияланган, оңдолгон жана берилген энергетикалык жабдууларды эксплуатациялоонун натыйжалуулугу жана коопсуздугу жагынан ченемдерди, техникалык регламенттерди жана башка ченемдик укуктук актыларды сактоо жана жабдуу;

- техникалык шарттарда көрсөтүлгөн иш-чараларды жүзөгө ашыруу, ченемдик укуктук документтерге ылайык, жаңыдан ишке киргизилген жана реконструкцияланган электр орнотмолорун иштетүүгө уруксат берүү;

- аяктаган курулуш объектилеринин долбоорлорго жана ченемдик укуктук актыларга шайкештиги;

- стандарттардын жана техникалык мүнөздөмөлөрдүн долбоорлоруна өрт коопсуздугунун талаптарына байланыштуу корутундулардын чыгарылышын сактоо;

- өндүрүштөгү авариялардын, электр жана жылуулук энергиясын берүүдө жана сарптоонун себептерин жана жагдайларын белгиленген тартипте техникалык иликтөөнү жүргүзөт. [8]

2012-жылдан бери республикада мамлекеттик экологиялык-техникалык инспекциянын курамында Эмгекти коргоо жана укуктук мамилелер, Экологиялык, энергетикалык жана өнөр жай коопсуздугу бөлүмү бар; алар эмгекти коргоону жана экологиялык, энергетикалык жана өнөр жай коопсуздугун камсыз кылууга, өндүрүштөгү аварияларды жана кырсыктарды өз убагында териштирүүгө жана Мамлекеттик экологиялык-техникалык инспекциянын бекитилген жобосунда каралган башка иштерге багытталган белгилүү натыйжалуу иштерди жүргүзүшөт.

Көрүлгөн чараларга карабастан, Кыргыз Республикасындагы ишканаларда эмгекти коргоо жана укуктук мамилелерди, экологиялык, энергетикалык жана өнөр жай коопсуздугун камсыз кылуу жаатында өнүгүүнү жана өркүндөтүүнү улантуу үчүн бир катар олуттуу көйгөйлөрдү чечүү керек.

Көйгөйлөрдүн катарына: мамлекеттик эмгек инспекторлорунун санынын жетишсиздиги, инспекторлордун эмгек акысынын аздыгы, мамлекеттик инспекторлорду окутуу жана квалификациясын жогорулатуунун жоктугу, мамлекеттик инспекторлор үчүн социалдык шарттарды камсыздоо, контролдоо үчүн көчмө, портативдик шаймандар, менен камсыздоо, эмгекти коргоону башкаруу тутумунун жеткиленсиздиги жана башкалар.

Ошондой эле, республикада мамлекеттик эмес (анын ичинде расмий эмес) сектордун ишканаларын жана уюмдарын текшерүүгө чектөө коюлгандыгын белгилей кетүү керек. [10,11].

Айлана чөйрөгө терс таасирин тийгизиш жана жабдуулардын коопсуз иштешин камсыз кылуунегизги чаралардын бири.

Адабияттар

1. Арустамов Э.А. - Безопасность жизнедеятельности.
2. Брусенцов С.Г. Роль охраны труда на производстве. 2015. – 81-85с.
3. Красник В. В. Эксплуатация электрических подстанций и распределительных устройства: производственно-практическое пособие / В. В. Красник. – М.: ЭНАС, 2011. – 320 с.
4. Сыдыков Б.К. Энергетическая безопасность Кыргызской Республики «Учебное пособие». Бишкек –2011
5. Сыдыков Б.К. Топливо-энергетические ресурсы – потенциал и перспективы развития мирового хозяйства, Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана № 2, 2017г.
6. Сеиткулова А.С.. Электроэнергетика и ее влияние на экономику Кыргызской Республики. Известия Вузов № 3-4, 2008г.
7. Охрана труда в Кыргызской Республике. – Национальный обзор. – МОТ,2008;
8. Правила технической эксплуатации электроустановок потребителей. - М.: Изд-во НЦ ЭНАС, 2004.
9. Национальная Энергетическая Программа Кыргызской Республики на 2008-2010 годы и стратегия развития топливно-энергетического комплекса до 2025 года.
10. <http://lib.knigi-x.ru/23yuridicheskie/187896-1-ohrana-truda-kirgizskoy-respublike-nacionalniy-obzor-ohrana-truda-kirgizskoy-respublike-nacionalni.php>
11. Рысалиев А.С. Вентури тутуктору менен нымдуу чан коллекторунда иштоо процессинин негизги параметрлерин баалоо ыкмалары / А.С. Рысалиев, Б.С. Жапакова // И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетин «Известия КГТУ» журналы. №3 (55). 2020. С. 83-88